

ЎСИМЛИКЛАР ДУНЁСИНING ҚОМУСИЙ ДОНИШМАНДИ

Ибрагимов Одилжон Олимжонович,
ФарПИ профессори, қишлоқ хўжалиги фанлари доктори,
Тишабаева Лола Арифовна,
Ўзбекистон тарихи ва ижтимоий фанлар кафедраси катта ўқитувчиси.

Аннотация: Мақолада жаҳон қишлоқ хўжалиги фани тараққиётига муносиб ҳисса қўшган машҳур рус олими, академик Н.И.Вавиловнинг илмий-тадқиқот фаолияти ва ютуқлари билан бирга олимнинг аянчли тақдири тўғрисидаги қизиқарли маълумотлар ҳам баён қилинган.

Калит сўзлар: ўсимликлар дунёси, маданий ўсимликлар, қишлоқ хўжалиги ўсимликлари, селекция, уруғчилик, замбуруғ касаллиги, занг касаллиги, иммунитет.

Аннотация: В статье речь идет о научно-исследовательской деятельности и научных достижениях выдающегося русского ученого академика Н.И.Вавилова в развитие сельскохозяйственной науки, а также даны интересные сведения о трагическом конце жизни этой личности.

Ключевые слова: мир растений, культурные растения, сельскохозяйственные растения, селекция, семеноводство, грибковые болезни, болезнь ржавчины, иммунитет.

Улуғ рус олими академик
Вавилов Николай Иванович.
(1887-1943)

Вавилов Николай Иванович (1887 йил 26 ноябрь-1943 йил 26 январь)-аҳоқли ботаник, генетик, селекционер, географ, давлат ва жамоат арбоби. 1917-1921 йилларда Саратов университетининг профессори, 1930 йилдан СССР Фанлар академияси генетика институтининг директори. Ленин номли Бутуниттифоқ қишлоқ хўжалиги академиясининг хақиқий аъзоси ва президенти (1929-1935). 1935 йилдан вице-президенти. В.И.Ленин номидаги давлат мукофоти билан тақдирланган (1926). У 7-халқаро генетик конгрессининг фахрий президенти (Буюк Британия, 1938) бўлган ва 350 дан ортиқ илмий асарлар ёзган. Ўзининг "Ирсий ўзгарувчанликда гомологик қаторлар қонуни" асарида турларнинг келиб чиқиши ҳақидаги Дарвин ғоясини янада ривожлантирди ва бир-бирига яқин ўсимлик турлари ва авлодларида ўхшаш ўзгарувчанлик пайдо бўлиш йўллари, генетик асосларини кўрсатиб берди. Бундан ташқари селекция учун зарур бошланғич материаллар тўплаш ва уларни ўрганиш масаласига катта аҳамият берди. У Европа, Осиё, Жанубий ва Шимолий Американинг кўп ҳудудларига экспедициялар ташкил этиб, уларга раҳбарлик қилди (1925). 1925 йилда Хивага келган. Бу экспедициялар натижасида маданий ўсимликларнинг дунёда тенги йўқ бой коллекциясини тўплаган ва ўсимликларнинг келиб чиқиш марказлари ҳақидаги ғоясини илгари сурди.

Маълумки, ўсимликлар дунёси инсон ҳаётининг мавжудлик манбаларидан биридир. Худди шу боис олимлар бу манбани ҳар томонлама чуқур ўрганиб, унинг тараққиёт қонунларини кашф қилиб, ўз манфаатлари йўлида бу дунёни ўзгартириш ва мослаштириш муаммоларига доимий равишда эътибор

қаратиб келган. Шу тариқа фаннинг қишлоқ хўжалиги билан бевосита боғлиқ бўлган алоҳида ўзига хос тармоғи вужудга келган. Бугунги кунга келиб эса инсон ҳаёти ва кундалик турмушини қишлоқ хўжалиги фанларисиз тасаввур этиб бўлмайди.

Ўсимликлар дунёси ўзининг ранг-баранглиги, гўзаллиги, тирикчилик маҳсулотларига бойлиги билан ҳамиша одамзотни ўзига мафтун этиб келган. Натижада борлиқнинг бундай мафтункор хилқатига ошно бўлган кўплаб олимлар шахсий ҳаётининг жамики ҳузур-ҳаловатидан воз кечиб бўлса ҳам уни ўрганиш, яшаш учун янгидан янги маконлар яратиш мақсадида бутун умри ва ҳаётини бахш этган ҳолда табиат қўйнига отланиб, унинг кенгликларини кашф этиш учун узоқ сафарларга отланганлар.

Карл Линней ва Чарльз Дарвин сингари табиатшунос олимлар мазкур дунёга хос тараққиёт қонунларини очиш орқали илм-фанда инқилобий янгиликлар яратганлар ва инсоният тарихида ўчмас из қолдирганлар. Зеро, уларнинг номи билан аталган кашфиётлар ва қонунлар инсон зотининг она табиат қўйнида умргузаронлик қилишининг шarti ва тамойилларига айланган. Ўсимликлар дунёсини ўрганиш, она табиатни авайлаб-асраш, ёввойи табиатни маданийлаштириш ва янги навлар билан янада бойитиш бобидаги хизматлари билан ана шундай абадийга дахлдор шахслардан бири Николай Иванович Вавиловдир. У илм-фан тарихига қўшган беқиёс ҳиссаси ва унинг башарият тараққиёти учун улкан аҳамият касб этиши эвазига Линней ва Дарвинлар қаторида туради.

Н.И.Вавилов қисқа ва мураккаб ҳаёт кечирган бўлса-да, бироқ сермазмун саҳифалардан иборат умр соҳиби сифатида тарихда қолди.

Олим 1887 йилнинг 26 (эски сана билан 13) ноябрь куни Москвада савдогар оиласида дунёга келди. Унинг отаси Иван Ильич асли Москва губерниясидаги Иванково қишлоғилик деҳқон бўлган, у ёшлигидаёқ Москва шаҳрига келиб қолган. Ушбу қишлоқ аҳолиси зиғир ўсимлигини етиштириш ва уни шаҳарга келтириб сотиш борасида тилга тушган эди. Табиатан жуда ақлли ва маданиятли инсон бўлган Иван Ильич шаҳарда ҳам яхши инсонлар билан алоқа ўрнатган. Натижада тиним билмас, ўта меҳнаткаш бўлган бу инсон фаол жамоатчилик фазилатлари билан улкан шаҳарни забт этган ҳолда умр кечирди: дастлаб магазин мудир, кейин эса фирмадаги савдо бўлими бошлиғи ва ниҳоят, бутун бир бошли манифактура директори лавозимларида фаолият юритди.

Олимнинг онаси ҳам бошланғич маълумотга эга эканлигига қарамасдан жуда ақлли ва камтар-камсуқум аёл бўлган ва фарзандларининг тарбиясига жуда катта эътибор қаратган. Моддий жиҳатдан анчагина таъминланган бўлишига қарамасдан у болаларини қаттиққўллик билан доимо меҳнат қилишга, камтарона ҳаёт кечиртишга ўргатган. Вавиловлар оиласида ҳамиша иноқлик ва соддадиллик руҳи ҳукмрон бўлган. Шу маънода ушбу зиёли оилада қарор топган қадриятлар, оилавий муҳит ҳозирги даврдаги кўпгина оилалар учун ҳам ибрат намунаси бўлишга арзийди.

Вавиловлар оиласидаги маънавий муҳит туфайли олимнинг отаси Александра иқтидорли бактериолог-врач, Лидия исмли иккинчи отаси микробиолог, илмий ходим бўлган. Укаси Сергей эса мактабдаги амалий дарслардан қониқиш ҳосил қилмаганлиги боис ўз уйида мустақил тарзда физика ва кимёдан тажрибалар ўтказишган. Ота-оналар фарзандларининг бундай “шаккокликлари” учун ҳеч қачон монелик қилмаганлар, аксинча, барча шароитни муҳайё этиб беришга интилган. Эътибор беринг, Вавиловлар уйи одатда икки қисмга бўлинган бўлиб, бир қисмида ота-оналар ўзларининг қадим қадриятлари ва одатларига таянган ҳолда умр кечиртишган. Уйнинг болаларга ажратилган қисмида эса бутунлай бошқача ҳаёт ҳукм сурган. Унда йўқ нарсанинг ўзи бўлмаган деса тўғрироқ бўлади, яъни беҳисоб геербарийлар дейсизми, турли хил ўсимликларнинг уруғлари дейсизми, лупадан тортиб охирги русумдаги микроскопгача ва унда кўриш учун тайёрланган барча хилдаги препаратлар, карталар, китобларнинг тўпланганлиги – бу оила болаларининг қизиқиш доирасини акс эттирувчи далиллардир. Бундан ташқари бу ерда рус, француз, инглиз, немис, итальян ва бошқа тиллардаги ноёб ва замонавий китобларнинг мавжудлиги оила фарзандларининг фан тарихи, ўсимликшунослик, археология, география, санъат каби соҳаларга фанатларча қизиққанликларини кўрсатади. Хориж тилларини яхши эгаллаш билан бирга асарларни оригиналда ўқиш бу оила фарзандларининг одатий машғулоти бўлган.

Китобга нисбатан уйғонган фавқуллодда меҳр Николай Ивановични бир умр тарқ этган эмас. Уни китобсиз тасаввур этиб бўлмасди. Шунинг билан биргаликда янги чоп этилган илмий адабиётлар билан ўз вақтида танишиб чиқишни ҳам бир умрга одат қилиб олган, ҳаттоки, бир вақтнинг ўзида бир нечта йирик илмий муассасаларга раҳбарлик қилган чоғларида ҳам ушбу одатга содиқ қолган эди. Ниҳоятда ноёб хотира соҳиби бўлган Николай Иванович биология ва ўсимликшунослик, география ва археология, маданият ва тупроқшунослик тарихига оид адабиётларни

ўқиш чоғида унинг саҳифалари четини турли аниқ-равшан кўринишдаги ёзувлар билан тўлдириб ташлаган, яъни китобни ўқигандан кўра, замондошларининг таъкидлашича, уни “бутунлай ютиб юборган”. Шу маънода китоб билан бундай буюк ҳафсала билан ишлай олган инсонни учратиш мушкул эди. Бу тўғрида олимнинг замондошлари томонидан ёзиб қолдирилган кўплаб хотиралар гувоҳлик беради. (Қаранг: Роскин А. Караваны, дороги, колосья. “Молодая гвардия”, ОГИЗ, 1932).

Олимнинг отаси деҳқончилик ҳамда савдо-сотик ишлари билан фаол шуғулланганлиги, оилада шаклланган соғлом муҳит фарзандининг келажакда иқтидорли олим бўлиб вояга етишида муҳим ўрин тутган. Бу унинг дастлаб Москва тижорат билим юртида таҳсил олган давридан бошланган эди, дейиш ўринлидир. Тўнғич ўғлини мазкур тижорат таълим даргоҳига берганда отанинг нияти ўзига муносиб меросхўр қолдириш бўлган. Ҳаттоки, ўқишни тугатгандан сўнг ўғли учун махсус иқтисод фанлари магистрини уй ўқитувчиси сифатида ёллаган. Шу тахлит тижорат-савдо ва саноатнинг жамият учун жуда муҳимлигини ўғлига ўқитишга учун уринган. Бироқ барибир табиатшунослик фанларига нисбатан қизиқиши устивор эканлигини эшитгач, ўғлининг бу хоҳишига қарши бормасликни ўзининг оталик бурчи деб билди. Натижада Н.И.Вавилов 1906 йилда Москва қишлоқ хўжалиги институтига ўқишга кирди.

Ушбу институт бу даврда ўзининг бир қатор илғор анъаналари ва ўқитиш методларига эга бўлган таълим даргоҳи сифатида бошқа институтлардан ажралиб турар эди. Кафедраларни ўз даврининг кўзга кўринган олимлари бошқарар ҳамда юқори савиядаги қизиқарли маърузалар ўқишар эди. Талабалар эса профессорларни эшитиш билан бирга уларнинг ғояларини “илиб олишар” ва тез орада ўзлари ҳам мустақил тадқиқотчига айланишарди. Н.И.Вавилов ҳам ана шундай талабалар қаторида жиддий илмий изланишларга талабалик йилларидаёқ кириб келди. 1909 йилда ўзининг “Дарвинизм ва экспериментал морфология” мавзусидаги биринчи илмий маърузасини буюк инглиз табиатшунос Олими Ч.Дарвин туғилган куннинг 100 йиллигига бағишлаб Петров академиясида ўтказилган тантанали йиғилишда қилди.

Ўқишни тугатгач, Н.И.Вавилов институтнинг тупроқшунослик кафедрасига ишга олиб қолинди ва ўзининг илмий-педагогик фаолиятини бошлади. Жуда ёқимтой ва фавқуллодда ақлли ҳамда ёрқин нигоҳли кўзлари, ўзига хос паст ва шивирлаб гапиришга мойил овозли бўлган бу ёш ўқитувчи танишувнинг дастлабки дақиқаларидан атрофдагиларнинг эътиборини тортар ва бир умрга эсда қоларди. Ўзаро муносабат чоғидаги ўта соддадиллик ва юмшоқ табиатлилик кишиларда алоҳида меҳр уйғотарди. Бу эса тез орада бўлажак олимнинг ҳамкасблари ишончини қозониши учун асос бўлди.

Н.И.Вавиловнинг илмий қизиқишлар доираси жуда кенг бўлса-да, ёшлигиданоқ уни жиддий шуғулланишга мажбур қилган муҳим муаммо ўша пайтда ечимини топиш қийинлиги туфайли кўпчиликни ташвишга солиб келаётган ўсимликларнинг турли юқумли касалликларга чидамсизлигини олдини олиш ва уларнинг иммунитетини мустаҳкамлаш масаласи ҳисобланган.

Гап шундаки, бу даврда деярли барча турдаги қишлоқ хўжалик ўсимликлари – бошоқли дон ўсимликларидан тортиб атиргулнинг гулигача замбуруғ касаллигидан азият чекарди. Занг касаллиги жуда катта майдонлардаги арпа, буғдой, сули каби экинларга қирон келтирар эди. Натижада бу юқумли касалликлар бутун халқ хўжалигига ҳам катта зарар етқа-

зарди. Ана шундай шароитда Н.И.Вавилов қишлоқ хўжалиги селекцияси олдида замбуруғ касаллигига чидамли навларни яратиш зарурлигини англади. Бу эса олимни ўша давр учун фаннинг янги соҳаси – ўсимликлар иммунитетини таълимоти яратиш ва асослаб бериш томон етаклади. Ушбу мақсадда у тинмай кузатувлар олиб борди, юзлаб тажрибалар ўтказди. Узоқ давр мобайнида амалга оширилган машаққатли меҳнат ўз натижаларини бера бошлади – олим академия йиғилишларида қўлга киритилган илмий ютуқлар бўйича мунтазам равишда маърузалар қила бошлади. Унинг илмий маърузалари Петров академиясининг селекция станцияси ҳисоботларидан доимий равишда ўрин эгаллай бошлади.

Замбуруғли касалликларга нисбатан ўсимликларнинг иммунитетини муаммолари юзасидан чуқур иш олиб бориш натижасида Н.И.Вавилов энди маданий ўсимликларни тизимлаштириш масалалари билан ҳам жиддий шуғулланиш зарурлигини англаб етди. Иммунитет ҳодисасини тадқиқ этиш мақсадида олиб борилган изланишлар уни ўсимликлар дунёсидаги ирсият ва ўзгарувчанлик қонуनларини пухта ўрганишга ундади. Ана шу мақсадда у Англия, Франция, Германия давлатларига хизмат сафарларини уюштирди ва бу мамлакатлардаги лабораторияларда ҳам илмий изланишлар олиб борди. Ана шу изланишларнинг натижаси ўлароқ 1917 йилда ўзининг “Ўсимликларнинг юқумли касалликларга нисбатан иммунитетини” номли монография ишини ёзиб тугатди. Илмий ишда олим мазкур йўналишда ўша даврда дунё миқёсида чоп этилган ўсимликларнинг юқумли касалликларга чалиниши масалаларига оид бўлган барча маълумотларни далиллар асосида танқидий таҳлил қилиб берди. Монография 1919 йилда Петров қишлоқ хўжалик академиясида нашр этилди ва олимга оламшумул эътироф ва шуҳрат келтирди. Зеро, монографияда замонаси учун жуда долзарб ҳам назарий, ҳам амалий аҳамиятга молик бўлган ўсимликлар орасида юқумли касалликларга чалиниш ҳолларининг тарқалиши; ўсимликлар иммунитетини ҳодисаларининг табиати; иммунитет ва атроф-муҳит; атроф-муҳит шароитларига боғлиқ ҳолда ўсимликларнинг турли паразитларга таъсирчанлигининг ўзгариши; ўсимликлар орасида иммунитетнинг тарқалиши қонунияти; паразит замбуруғларга нисбатан иммунитет ирсият ва систематикадаги физиологик белги сифатида; дурағайлаштириш жараёнида иммунитетнинг наслдан наслга ўтиши; чидамли навлар селекцияси ва унинг чегаралари каби муаммо ва масалалар бўйича фикр-мулоҳазалар ўз аксини топган эди.

Ўсимликлар иммунитетини масалалари билан Н.И.Вавилов бутун умри давомида шуғулланди. Турли юртларга саёҳати чоғида ҳам маданий ўсимлик навларининг тарқалганлиги ва уларнинг касалликка чидамлилиги масалаларини ўрганиб чиқди, замбуруғлар таъсирига чидамли ўсимлик турларидан намуналар тўплади. 1935 йилга келиб селекционерлик соҳасидаги эҳтиёж ва заруриятлардан келиб чиққан ҳолда “Ўсимликларнинг юқумли касалликларга нисбатан иммунитетини таълимоти” номли қайта ишланган янги асари чоп этилди. Мавзунинг ўша даврда ўта долзарб эканлигини шундан ҳам кўриш мумкинки, Н.И.Вавилов 1919 йилда ўз монографиясининг дастлабки нашрини тайёрлаганда бор-йўғи 200 та тадқиқот иши билан яқиндан танишиб чиққан бўлса, 1935 йилда унинг янги тўлдирилган қайта нашрини тайёрлаган пайтда дунё миқёсида ўсимликлар иммунитетига оид 4000 номдаги манба мавжудлигига гувоҳ бўлган эди.

Эндиликда Н.И.Вавилов университет профессорлиги билан бирга мамлакатнинг турли ҳудудларида оммавий равишда тарқалаётган юқумли касалликлардан ўсимликларни қутқариш

чораларини кўришда яқиндан ёрдам бериш учун хизмат сафарларида бўла бошлади. Бунда ҳам у амалиётни илмий кузатиш ва изланишлар билан бирга қўшиб олиб борди ва фанга жуда кўплаб янгиликларни киритди. Хусусан, машҳур швед табиатшуноси Карл Линней биринчи бўлиб ўсимликларни турларга ажратган бўлса, Н.И.Вавилов унинг бу қарашларини янада ривожлантирган ҳолда, масалан, биргина буғдой ўсимлигининг саккизта линейча тури борлигини аниқлаб, илмий жамоатчиликка тақдим этди. Бу тўғрида ахборот тақдим этган чоғда у қисқа ва лўнда, айна пайтда жуда қизиқарли тарзда ўз фикрларини тушунтириб берганки, натижада унинг сўзларини тушунмаслик ва хотирада сақлаб қолмаслик мумкин эмас эди. Табиийки, бундай пайтларда ер шарининг флорасига ойдинлик киритган маданий ўсимликларда наслдан наслга ўтиш ёнма-ён, параллел равишда кечиши таъғирисиди муҳим назарий кашфиётлар таъғирисиди гап борган. Н.И.Вавилов фикрича, бутун ер шари флорасини қамраб олувчи ва ўсимликлар турларини муайян тизим кўринишига келтирувчи гомологик қаторлар қонуни мавжуд.

Н.И.Вавиловнинг ушбу кашфиёти бутун жамоатчиликнинг катта эътирофига сабаб бўлди, ҳукумат томонидан эса уни янада ривожлантириш учун олимга барча шароитларни яратиш бериш таъғирисиди махсус қарор қабул қилинди. Чунки академик В.Л.Комаров бу таъғирда алоҳида таъкидлаганидек, ўсимликлар дунёсидаги параллел ўзгарувчанлики дунёдаги бир қатор олимлар, шу жумладан, Ч.Дарвин ҳам пайқаган, “... бироқ фақат Н.И.Вавиловгина буни тўлиқ ўрганган ва аниқ ва равшан ифодалаб берган” [1;34] эди. Мазкур кашфиёт таъғирисиди, айниқса, АҚШда ўтказилган халқаро конгрессда қилинган маъруза Н.И.Вавиловнинг довуғини бутун оламга танитди. Энди жаҳондаги жуда кўплаб селекционерлар ушбу рус олими билан илмий-ижодий ҳамкорлик қилиш истагини билдира бошладилар.

Олимнинг амалга оширган режалари бисёр эди, аммо ҳали қилиниши лозим деб ўйлаган ишлари ундан ҳам кўп эди. Афсуски, у хаёлидаги барча ишларни амалга оширишга улгурмади. Буюк олимнинг умри давомида ўсимликлар иммунитетини муаммоларини ўрганиш, учта фундаментал илмий ишини чоп эттирди. Ушбу соҳада Н.И.Вавилов улкан ва ноёб истеъдодга эга мутахассис эди. Умрининг охирида тўртинчи асарини ҳам ниҳоясига етказди, бироқ уни нашр эттиришга улгурмади.

1940 йилнинг 6 августида Н.И.Вавилов НКВД томонидан қамоққа олинди. Уни хоинликда айблашиб, 400 мартадан кўпроқ сўроққа тутишди. 1700 соатдан кўпроқ вақт сарфлашиб, айбига иқрор бўлиш учун мажбурлашди. 1941 йилнинг 9 июнь куни уни отиб ўлдириш таъғирисиди ҳукм эълон қилинди. Мамлакат Олий Совети Президиумига кечирим сўраб қилинган олимнинг ёзма мурожатида рад жавоби берилди.

1942 йилнинг 5 март кунги йиғилишида Европадаги энг қадимий академиялардан бири бўлган Лондон Қироллик жамияти Н.И.Вавиловнинг аянчли тақдири билан боғлиқ воқеалардан беҳабар ҳолда уни жамият аъзолигига номзодини илгари сурди, 23 апрель кунги йиғилишида эса аъзоликка қабул қилди. Бундан хабар топган мамлакат ички ишлар комиссариати шу йил май ойида Олий Совет Президиуми раисига олимни авф этиш таъғирисиди мурожат қилди ва шундан сўнггина Н.И.Вавиловга нисбатан қўлланган ўлим жазоси бекор қилиниб, 20 йиллик қамоқ жазосига ўзгартирилди. Бироқ бу чора унинг ҳаётини қутқариб қола олмади, 1943 йилнинг 26 январиди Н.И.Вавилов Саратов қамоқхонасида очликдан вафот этди ва маҳбуслар қабристонида дафн этилди. Минг

афсуски, буюк олимнинг жасади қаерга дафн этилганлиги эса номаълумлигича қолди.

...Уруш даврида ўлган маҳбусларни дафн қилиш жуда оддий иш бўлган. Бундай маҳбуслар одатда оёқларига металлдан ясалган ёрлик боғланган ҳолда шаҳар четидаги жойга (махсус қабристон – чуқурлиги, бўйи ва эни уч метрдан иборат чуқурликка) олиб бориб ташланган. Шунинг учун уни халқ тилида “куб” ҳам деб аташган. “Куб” тўлғач эса, устига тупроқ тортиб кўмиб ташланган ва бу “муқаддас” жой текисланиб, доимо сир тutilган.

Жуда узоқ йиллар мобайнида Н.И.Вавилов дафн этилган жой ва қабрни излаш ишлари олиб борилди. Жумладан, 1967 йилда ҳаёт бўлган ва ўша қамоқхонада бир пайтлар фаолият кўрсатган ходимлар билан суҳбатлар олиб борилган. Ана шундай суҳбатларнинг бирида кекса ёшли гувоҳлардан бири В.В.Андреев, олим дафн этилган қабристонга ташриф буюришганда ўша пайтда қамоқхона бошлиғи бўлиб ишлаган А.Н.Новичков исмли пенсионер уларни ҳеч иккиланмасдан тўғридан тўғри бир қабрга бошлаб борганлигини ҳикоя қилиб беради. Унинг айтишича, албатта, қамоқхонанинг ўша даврдаги бошлиғи Н.И.Вавиловни танимаган, бироқ собиқ бошлиқнинг гувоҳлик беришича, ўшанда унга қандайдир машхур маҳбус, академик вафот этганлигини айтишган. Шунингдек, унинг сўзларига кўра, ушбу машхур маҳбусни, фамилияси Захарова бўлган санитар аёл топ-тоза чойшабга ўрагач, махсус яшикка жойлашган, А.Н.Новичковга эса ушбу майитни алоҳида дафн этиш тўғрисида топшириқ берилган. Ушбу ҳолат билан боғлиқ барча маълумотлар ўрганилганда маҳбуслар орасида Н.И.Вавиловдан бошқа академик бўлмаганлиги аниқланган. Дафн этилган маҳбуснинг рақами

ҳам олимнинг рақамига мос келган. (Ўшанда маҳбусларни исми-шарифи билан эмас, балки рақами билан дафн этиш тартиби амал қилган).

1970 йилнинг 27 сентябрида қабристонга кириш жойида гомологик қаторлар кашф этилганлигининг 50 йиллиги кенг нишонланаётган кунларда олимнинг фарзанди Юрий Николаевич Вавиловнинг шахсий маблағлари ҳамда бир қатор олимларнинг ҳомийлиги эвазига академик олимга ҳайкал ўрнатилди. Шундан буён ҳар куни ҳайкал пойи янги-янги гулчамбарлар билан бурканмоқда. Ҳар сафар буюк олимнинг руҳи поки абадиятга кўним топган жой айнан шу ер эканлигига ишонч билан гуллар тақдим этишмоқда.

Саратов шаҳридаги ушбу Воскресенск қабристонига 1977 йилдан кейин янги марҳумлар дафн этилиши тўхтатилган бўлса-да, ўтганларни хотирлаш маросимлари бирон кун ҳам тингани йўқ. Ҳозирги кунда эса мазкур қабристон замонавий шаҳар турар-жойлари, серкатнов кўчалари қуршовида қолган. Гўёки одамзот тириклигида асрай олмаган буюкларни вафотидан сўнг авайлаб-асраш учун масъулигини энди англаб етгандек туйғу ҳукмрон.

Хотима ўрнида эътироф этиш зарурки, ўсимликлар дунёсининг қомусий донишманди, улуг рус олими академик Вавилов Николай Иванович амалга оширган илмий-тадқиқотлар, ўсимликлар дунёси бўйича йиғилган бетакрор коллекциялар бугунги кунда бутун инсоният тамаддуни ҳаётида кундалик турмушидан тортиб токи, озиқ-овқат хавфсизлигини таъминлаш борасида беминнат хизмат қилмоқда.

1966 йилда генетика ва селекцияларнинг бутуниттифоқ жамиятига, 1967 йилда бутуниттифоқ ўсимликшунослик илмий-тадқиқот институтига Н.И.Вавилов номи берилган.

АДАБИЁТЛАР:

1. В.Л.Комаров. Происхождение культурных растений. Сельхозгиз, М.-Л., 1931.
2. А.И.Ревенкова. Николай Иванович Вавилов. М., 1962.
3. Ўзбек совет Энциклопедияси 2 Б-ВВҚФ Тошкент 1972 йил 589 б.
4. Одилжон Олимжонович Ибрагимов. Она ернинг саховатли – ўсиш нуқталари. Agro kimyo himoy va o'simliklar karantini илмий-амалий журнали №5 2021 йил 82-бет.

УЎТ: 937:635.64+632.2.7.78

КУЗАТУВ, ТАДҚИҚОТ, НАТИЖА

СИРДАРЁ ВИЛОЯТИНИНГ ТАБИИЙ ОФАТ КУЗАТИЛГАН ХУДУДЛАРИДА ҒЎЗА АГРОБИОЦЕНОЗИДА ФИТОФАГЛАРНИНГ УЧРАШ ДАРАЖАСИ

Кимсанбаев Хожимурод Хамракулович,
б.ф.д. профессор,
Анорбоев Азимжон Раимқулович,
қ.х.ф.д. профессор,
Рустамов Атҳам Аҳматович,
қ/х.ф.ф.д. доцент,
Тошкент давлат аграр университети.

Аннотация. Ушбу мақолада Сардоба туманидаги (табиий офат бўлган ҳудуддаги) ғўза экинларида 17 турдаги энтомофаглар ҳамда 6 та туркумга тегишли 18 турдаги зараркундаларнинг учраши баён этилган.

Калим сўзлар: Сардоба, табиий офат, кузатилмаган майдон, ғўза, зараркунанда, энтомофаг, тур таркиби, учраш даражаси, сўрувчи, кемирувчи, оила, туркум, тур, синф, популяция зичлиги, аниқлаш.